

Selahattin SATILMIŞ*

30 Eylül 1887 Banaz Depremi**

The 30 September 1887 Banaz Earthquake

ÖZET

30 Eylül 1887 depremi, Banaz nahiye merkezi ile buraya bağlı köylerin tamamında, Uşak ve Gediz kazalarına bağlı köylerin ise bazılarında ağır hasara sebep olmuştur. Batı Anadolu'nun tamamı ile Bursa'da da hissedilen deprem 2000'den fazla binanın yıkılmasına veya ağır hasar görmesine, can kayıplarına, yaralanmalara ve bir miktar hayvanın telef olmasına yol açmıştır. Zeminde yarıkların oluşmasına ve sıcak suların fişkirmesine sebep olan depremin artçı şokları dört aydan fazla bir süre devam etmiştir. Deprem bölgesindeki halk yaşadıkları korku sebebiyle evlerine girmeye cesaret edemeyip, bir süre zor şartlarda bağ, bahçe veya kırlarda yaşamlarını sürdürmüştür. Depremzedelerin yaralarının sarılması için mahalli ve merkezi hükümetlerce birtakım tedbirler alınmıştır. Hüdavendigâr Valiliğince düzenlenen yardım kampanyası, baraka inşası, beslenme ihtiyaçlarının giderilmesi için zahire dağıtılması, evlerini tamir ya da yeniden inşa edecek maddi imkânı olmayanlara yapılan nakdi yardımlar, afet yönetimi bağlamında alınan önemli tedbirler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Banaz, Uşak, Gediz, Osmanlı Devleti, Deprem, Afet Yönetimi.

ABSTRACT

The 30 September 1887 earthquake caused heavy damage in the district centre of Banaz and all of the villages neighbouring to it, and some of the villages which are parts of Uşak and Gediz. The earthquake felt in whole western Anatolia and Bursa caused the destruction or heavy damage of more than 2000 buildings, deaths, injuries and perishing of some animals. The aftershocks of the earthquake went on for more than four months, causing slits on earth and welling hot waters from underground. The people on the earthquake zone were afraid to enter their homes and kept living for some time in hard conditions in vineyards and orchards and, in prairies. Some measures were taken by the local and central managements in order to relieve the wounds of the earthquake victims. The victims were tried by several aids such as the aid campaign held by the governorate of Hüdavendigâr, financial aid given to those who want to repair or rebuild their houses but don't have the financial possibility, and purveyance help for fulfilling the nutritional requirement.

Keywords: Banaz, Uşak, Gediz, Ottoman Empire, Earthquake, Disaster Management.

Giriş

Arşiv belgeleri ve dönemin ulusal gazetelerinden faydalanılarak hazırlanan bu çalışma ile Banaz nahiyesinin sosyo-ekonomik yapısına, afet yönetimi bağlamında

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

** Bu makale "113K146" nolu ve "19. Yüzyıl Türkiye Deprem Tarihi ve Sosyo-Ekonomik Etkileri" başlıklı TÜBİTAK projesi kapsamında hazırlanmıştır.

Osmanlı devlet idaresine ve ölçüm cihazlarının henüz kullanılmadığı 1900 yılı öncesinde yaşanmasından dolayı deprem bilimine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Banaz, depremin meydana geldiği 1887 yılında Hüdavendigar vilâyetine bağlı Kütahya sancağının Uşak kazasının iki nahiyesinden birisiydi¹. 1884-85 yılları itibariyle kaza genelindeki 158 köyün 112'si Uşak kaza merkezine, 38'i Banaz nahiyesine, 9'u ise Göbek (Ulubey) nahiyesine bağlıydı. Kaza genelinde bulunan 12.909 hanede toplam 73.772 nüfus yaşamaktaydı².

Uşak Bölgesinin Depremselliği

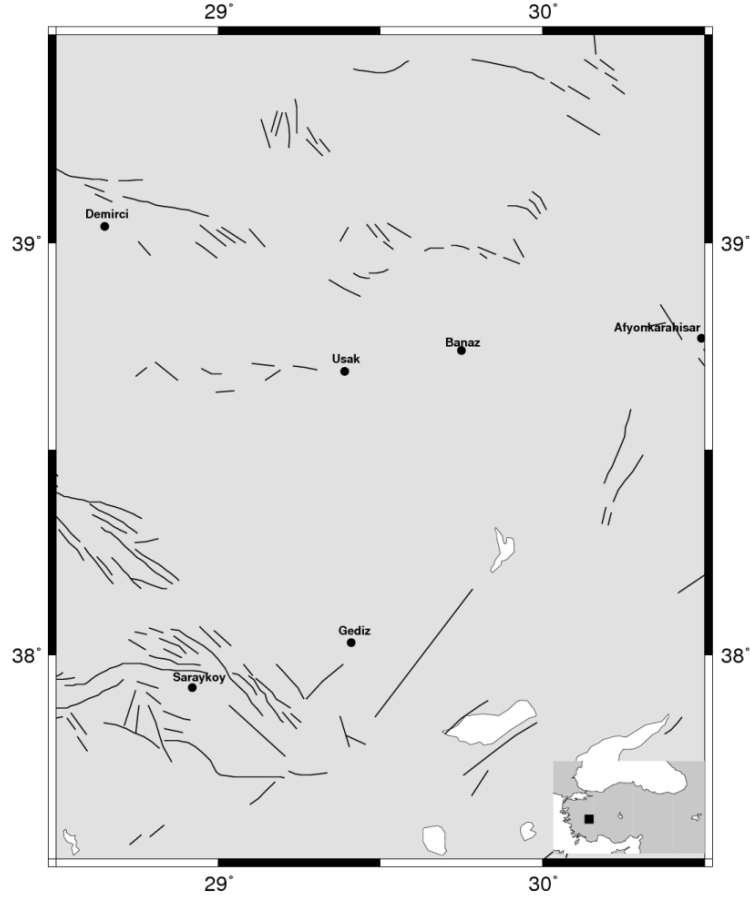
Asor Adalarından Endenozya'ya kadar uzanan Alpin Kuşak'ta yer alan Uşak yöresi, Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ), Ege-Hellen Hendeği ve bunun doğu uzantısı olan Kıbrıs yayı ile Ege graben sistemini içeren Batı Anadolu çekme rejiminin denetimi altındadır. Anadolu'nun batıya doğru hareketi, doğu-batı yönlü sıkışmaların yanı sıra kuzey-güney yönlü genişlemelere ve bölgedeki fay sistemlerinin domino taşları gibi birbirini etkilemesine bağlanmaktadır. Bölgenin depremselliğine ilişkin çalışmalarda Banaz tek başına değil, Uşak yöresinin içinde değerlendirilmiştir. Uşak yöresinde hareket eden fayların çoğu kısadır ve düşey atımlıdır. Bölgedeki fayların %26'sı 10 km'den, %70'i 50 km'den daha kısadır³.

Uşak'ta 1900 yılı öncesinde 37 deprem yaşandığı tespit edilebilmiştir. Bunlar arasında magnitudu 5.5 veya daha büyük olan 16 deprem vardır. 1900-2000 yılları arasında ise magnitudu 4 ve daha büyük olan 560 depremin yaşandığı bilinmektedir. Bölgede yaşanan depremlerin önemli bir kısmı Simav, Gediz ve Büyük Menderes grabenlerinde toplanma göstermiştir. Bu bölgede yaşandığı tespit edilen toplam 597 depremin yaklaşık % 88'inin (488 defa) 1950-2000 yılları arasında meydana geldiği görülmektedir. Bundan önceki dönemlerde Uşak'ta yaşandığı tespit edilen deprem sayısının az olmasının iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Batı Anadolu'da bulunan deprem istasyonlarının sayısının 1950 yılı öncesinde henüz yeterli sayıda olmamasıdır. İkinci sebep ise 1900 yılı öncesindeki tarihsel depremlerin tespitinde yaşanan kaynak sıkıntısıdır.

¹ Diğeri ise Göbek nahiyesidir. Biray Çakmak, "Uşak Kazası'nda Mekânın Mülki-İdarî-Askerî-Adli-Ticarî Organizasyonu ve Mülki Nahiyelerin Yönetimi (1870-1908)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXI, S. 2, Aralık 2014, s. 50; Murat, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Banaz", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. III, S. 2, Afyon, 2001, s. 41-55.

² *Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, H.1308*, s. 214-217; Mehtap Özdeğer, "Uşak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, c. XLII, İstanbul 2012, s. 225. Dönemin gazeteleri ise depremin meydana geldiği tarihlerde Banaz nahiyesine bağlı bulunan köy sayısını 30 ya da 32 olarak verirler. *Tarîk*, sayı 1274, 25 M 1305/13 Ekim 1887; *Tarîk*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887.

³ Uşak yöresinde yaşanabilecek deprem olasılığı için bkz. Lütfi İhsan Sezer, "Uşak Yöresinde Depremsellik ve Deprem Riski", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001) Bildiri Kitabı*, c. II, İstanbul 2002, s. 756-757.

Uşak civarında mevcut tektonik birimleri ve çalışma lokasyonunu gösterir harita⁴

Uşak yöresinde 2000 yılına kadar yaşanan depremlerin 44'ü şiddetli derecededir. 1900-2000 yılları arasında bölgede yaşanan 28 şiddetli depremin ise sadece ikisinin magnitudu 7 ve üzerindedir. Yaşanan depremlerin sayısı göz önüne alındığında Uşak yöresinin tektonik açıdan oldukça aktif bir özellik taşıdığı söylenebilir⁵. Arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri ve deprem katalogları taranarak 1900 yılı öncesinde yaşandığı tespit edilebilen 12 depremin tarihleri tabloda gösterilmiştir.

⁴ Fuat Şaroğlu vd., *Türkiye Diri Fay Haritası*, MTA Genel Müdürlüğü, Ankara 1992.

⁵ Magnitudu 7 ve üzerinde olanlar, 1914 Dinar ve 1870 Gediz depremleridir. Gediz depreminde Kütahya'da 1086 kişi hayatını kaybetmiştir. Sezer, *a.g.m.*, 756-759.

Tablo 1: Uşak'ta 1900 Yılı Öncesinde Meydana Gelen Bazı Depremler⁶

22-24 Eylül 1866	11 Mayıs 1875	14 Aralık 1888
11 Mayıs 1874	19 Temmuz 1875	9 Haziran 1892
21 Nisan 1875	Kasım 1886	20 Eylül 1899
3-5 Mayıs 1875	30 Eylül 1887	Ekim 1899

Deprem Saati, Yönü ve Etki Alanı

30 Eylül 1887 Cuma günü saat 11.56'da (ezani saat 04.00'te) meydana gelen deprem, bazı yerlerde 3-4 saniye, bazı yerlerde ise 10 saniye kadar devam etti⁷. Yönü güneyden kuzeye⁸ doğru olan bu yer sarsıntısı, birkaç yerde gürültüler eşliğinde vuku bulmuştu⁹. Meydana gelen hasar ve can kayıpları, depremin merkezinin Banaz nahiyesine ait köyler olduğunu göstermekteydi¹⁰.

Deprem, asıl etkisini Banaz nahiyesi, Uşak'ın doğusu ve Gediz kazasının güney kısımlarında göstermekle birlikte geniş bir alanda şiddetli ya da hafif derecelerde hissedilmişti. Deprem, Bursa, Afyon, Alaşehir, Demirci, Buldan, Burdur, Isparta, Eşme, Kula, Kütahya, Sürmeli, Aydın, Nazilli, Sarayköy, Marmaris ve Bodrum'da çok şiddetli bir şekilde; Sandıklı, Yenişehir, Denizli, Manisa, İzmir, Konya, Akşehir, Fethiye, Muğla, Akhisar, Saruhanlı ile Samos Adası'nda şiddetli ya da hafif şiddetli derecelerde hissedilmişti¹¹. Yukarıda ismi geçen yerlerin bazısında bir defa deprem meydana gelirken, birçok yerde birden fazla artçı şok yaşanmıştı¹².

⁶ *Tercümân-ı Hakikat*, sayı 4182, 22 Za 1309/17 Haziran 1892; *The Levant Herald*, Vol. VIII, S. 43, 16 Aralık 1888; aynı gazete, Vol. XII, sayı 21, 20 Haziran 1892; *İkdâm*, sayı 1888, 30 Ca 1317/6 Ekim 1899; Nicholas Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*, Imperial College, 2009 London, s. 715, 739-740; Nuriye Pınar-Ervin Lahn. *Türkiye Depremleri İzahlı Katalogu*, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yay., Ankara 1952; H. Soysal-Kolçak Sipahioğlu-D. Altınok, *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Katalogu (MÖ.2100-MS. 1900)*, TÜBİTAK Yay., Ankara 1983; Nevzat Öcal, *Türkiye'nin Sismitesi ve Zلزele Coğrafyası*, MEB İstanbul Kandilli Rasathanesi Sismoloji Yayınları, İstanbul, 1868, s. 37, 40, 63, 68, 72-77, 102.

⁷ Uşak'ta 30 Eylül'de akşam ezanı 06.56'da okunmaktadır. Bu saate depremin meydana geldiği saati eklediğimizde (06.56+04.00:10.56) alafranga saate çevirmiş oluruz. İleri saat uygulamasıyla birlikte deprem 11.56'da meydana gelmiştir. BOA., Y.A.HUS., 207/30, 14 M 1305; *Tarık*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887.

⁸ *Tarık*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887.

⁹ *The Levant Herald*, Vol. VII, S. 41, 12 Ekim 1887; *Tercümân-ı Hakikat*, sayı 2812, 8 S 1305/25 Ekim 1887.

¹⁰ BOA., Y.A.HUS., 207/83, 7 S 1305.

¹¹ BOA., Y.A.HUS., 207/30, 14 M 1305; Y.A.HUS., 207/35, 16 M 1305; *Tarık*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887; Ambaresy, a.g.e., s. 754.

¹² *Tarık* gazetesinin *Aydın* gazetesinden iktibas ederek verdiği habere göre Banaz depreminin yaşandığı 30 Eylül 1887 tarihinde yarım saat içerisinde Eşme, Kula ve Demirci'de şiddetli ve hafif derecelerde birkaç deprem yaşanmıştır. 30 Eylül ve 1 Ekim tarihlerinde İzmir'de yaşanan iki deprem uzun sürmüştür. Bodrum'da şiddetli ve hafif derecelerde yaşanan birçok depreme yer altından gelen gürültüler eşlik etmiştir. Marmaris'te yaşanan dört depremde şiddetli derecelerde yaşanırken, Saray kazası ile buraya bağlı Kadı nahiyesinde yaşanan altı deprem şiddetli ve hafif

Yaşanan bu doğal afet, bölgenin zemininde bazı değişimleri de beraberinde getirmiştir. Evvela Banaz nahiyesinin pek çok mahalinde zeminde yarıklar oluşmuştur. Bunlardan en uzununu, Banaz'ın kuzeybatısında bulunan dağın eteklerinden Gediz kazasının güneyinde bulunan Comburt Vadisi'nin sonuna kadar uzanan yarıklardır. Bunun yanı sıra İslâmköy (Susuz) civarında zeminde iki metre kadar çöküntüler oluşmuştur. Dikkat çeken ikinci değişim ise deprem öncesinde Banaz ovasında akan bir soğuk suyun bir süreliğine kesintiye uğraması ve deprem sırasında oluşan yarıklardan bulanık ve sıcak suların fışkırmasıdır. Bahsi geçen sıcak suların bir kısmı kısa bir süre sonra kaybolurken, sıcak suyla birlikte ortaya çıkan kükürt kokusu varlığını bir müddet daha devam ettirmiştir¹³.

Depremi Meydana Getirdiği Hasar ve Zayıf

Depremi meydana getirdiği hasar doğu-batı çizgisinde 30 km uzunluğundaki bir alanı kapsamaktaydı. Bu alan içerisinde Banaz, Uşak ve Gediz bölgesinde can kayıpları ve ağır hasar meydana gelmiştir¹⁴. *Tarık* gazetesinin İzmir'de çıkan *Amaltiya* isimli Rum gazetesine dayandırdığı haberine göre, Banaz nahiyesine bağlı bulunan köylerden on sekizi depremde tam bir harabeye dönmüş, bu köylerdeki evlerin önemli bir kısmı oturulamaz hale gelmiştir. Nahiyeyle bağlı on iki köydeki hasar da azımsanamayacak derecededir. Gazetenin verdiği bilgilere göre; bu köylerdeki can kaybı sayısı 25'tir¹⁵. *The Levant Herald* gazetesinin İzmir muhabiri, bu on sekiz köyün ismini vermektedir: Banaz, İslâmköy, Erciş (Güllüçam), Paşacık, Kaplangı, Duzluca, Yenice, Çolakra, Köse, Dumlupınar, Ulupınar, Samara, Küçük Oturak, Hatîpler, Çorum, Oğuz, Susuz ve Hasanköy'dür. Aynı haber, *Amaltiya* gazetesinin yaşanan can kaybına dair verdiği 25 rakamını doğrulamaktadır¹⁶.

Bu köyler arasında en fazla hasar, nahiye merkezi Banaz ve İslâmköy'de (Susuz) yaşanmıştır. Öyle ki adları geçen köylerde binaların büyük bir kısmı yıkılırken, geri kalan kısmı da ağır hasar görenek oturulamaz hale gelmiştir. Yıkılan ev sayısı Banaz köyünde 85, İslâmköy'de 80'dir¹⁷. 1898 yılında Banaz köyündeki ev sayısının 84

derecelerde gerçekleşmiştir. Alaşehir'de yaşanan beş depremin biri şiddetli iken, Fethiye'de yaşanan iki deprem hafif şiddetlidir. *Tarık* gazetesinin *Hüdavendigâr* gazetesinden aktardığı haber göre ise Yenişehir ve Bursa'da yaşanan deprem dört saniye kadar sürmüştür. Adı geçen yerde daha sonra da şiddetli depremler yaşanmıştır. Karahisar ve Sandıklı civarında beşer dakika ara ile üç deprem meydana gelirken, akşam vakitlerinde Karahisar'da bir artçı şok daha yaşanmıştır. *Tarık*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887; Bolvadin ve Aziziye kazalarında 30 Eylül-2 Ekim 1887 tarihleri arasındaki üç günde yedi-sekiz defa şiddetli ve hafif derecelerde deprem yaşanmıştır. Banaz depremini 6 saniye kadar şiddetli bir şekilde yaşayan Kütahya'da ise 2 Ekim Pazar günü alaturka saat 4.55 civarında üç artçı şok meydana gelmiştir. *Tercümân-ı Hakikât*, sayı 2802, 25 M 1305/13 Ekim 1887; *Tercümân-ı Hakikât*, sayı 2812, 8 S 1305/25 Ekim 1887.

¹³ *Tarık*, sayı 1274, 25 M 1305/13 Ekim 1887; *Tarık*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887; Ambaresy, a.g.e., s. 754.

¹⁴ Ambaresy, a.g.e., s. 754.

¹⁵ *Tarık*, sayı 1274, 25 M 1305/13 Ekim 1887.

¹⁶ *The Levant Herald* gazetesinin İzmir muhabiri bu haberi *Tarık* gazetesine göndermiştir. *The Levant Herald* gazetesi taranmasına rağmen aynı bilgilere rastlanmamıştır. *Tarık*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887.

¹⁷ *Tarık*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887; *Tarık*, sayı 1280, 2 S 1305/19 Ekim 1887.

olduğu¹⁸ göz önüne alınırsa adı geçen köyün tam bir harabeye döndüğü söylenebilir. Ayrıca en fazla can kaybı da Banaz köyünde yaşanmıştı; nahiye genelinde depremde hayatını kaybeden 25 kişinin 15'i Banaz köyündendi¹⁹. Bir diğer ulusal gazete, *Tercümân-ı Hakikat*, can kaybının yaşandığı diğer köylerin isimlerini İslâmköy, Erciş, Gömele, Hatipler, Düzlüce, Alapa, Rumlu, Ulupınar olarak vermektedir. Bu köylerden Gömele ve Alapa, ağır hasar gördüğü zikredilen on sekiz köyün dışında olup, bazı binaları yıkılmaktan kurtulamamıştı²⁰. Ayrıca arşiv belgeleri Erciş köyündeki evlerin harap olduğu bilgisini verirken²¹, *Tarîk* gazetesi Erhasan köyünün harap olduğunu zikreder²².

Uşak kaza merkezi ise depremi çok az hasarla atlattır. Dönemin gazeteleri, Uşak kaza merkezindeki can kaybı ve hasar miktarı hususunda farklı bilgiler vermektedir. *Tarîk* gazetesi 5 ev e 1 minarenin yıkıldığını²³; aynı gazetenin alıntı yaptığı ancak ismini vermediği bir İzmir gazetesi 10 evin içinde oturulması mümkün olmayacak derecede hasar gördüğünü, 3 minarenin yıkıldığını, 3-4 kişinin de enkaz altında kalarak hayatlarını kaybettiğini²⁴; vilayet gazetesi *Hüdavendigâr*, 3 ev ve 2 minare aleminin yıkıldığını, 1 kişinin hayatını kaybettiğini²⁵; İzmir'de çıkan bir *Amaliya* gazetesi 1 kişinin hayatını kaybettiğini ve 2 kişinin ağır bir şekilde yaralandığını²⁶; *The Levant Herald* gazetesi de 4 ev ile 2 minarenin yıkıldığını ve birkaç kişinin enkaz altında kaldığını belirtmektedir²⁷. *Tarîk* gazetesinin, *The Levant Herald* gazetesinin İzmir muhabirinden aldığı bilgilere göre ise Uşak'ta yıkılan ev sayısı 6 olup, birçok ev de oturulamaz hale gelmiştir. Aynı haberde 3 kişinin hayatını kaybettiği, 3 kişinin de yaralandığı belirtilmiştir²⁸. Bunların yanı sıra 25 Ekim 1887 tarihli sayılarında *Tarîk* ve *Tercümân-ı Hakikat* gazeteleri bu tarihe kadar yaşanan depremlerde Uşak'ta 20 kadar eski binanın biraz eğrildiği bilgisini vermektedir²⁹.

Depremın meydana getirdiği hasar Uşak kaza merkezinde az iken; kazaya bağlı bazı köylerde çok daha fazlaydı. *Tarîk* gazetesi, Uşak civarında altı köyde ağır hasar meydana geldiğini bildirmekle birlikte köylerin ismini vermemiştir³⁰. Bu köylerden birisinin deprem bölgesinin batısında bulunan Zib köyü olduğunu arşiv belgeleri ve gazete haberlerinden anlamaktayız; ismi geçen köyde 1 çocuk hayatını kaybederken, 1 ev yıkılmış ve 4 ev de harap olmuştur³¹. Uşak kazasının güney batısındaki Muharremşâh

¹⁸ Çakmak, a.g.m., s. 52.

¹⁹ BOA., Y.A.HUS., 207/30, 14 M 1305; *Tarîk*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887.

²⁰ *Tercümân-ı Hakikat*, sayı 2802, 25 M 1305/13 Ekim 1887.

²¹ BOA., Y.A.HUS., 207/30, 14 M 1305.

²² *Tarîk*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887; *Tarîk*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887.

²³ *Tarîk*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887.

²⁴ *Tarîk*, sayı 1280, 2 S 1305/19 Ekim 1887.

²⁵ *Tarîk*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887.

²⁶ *Tarîk*, sayı 1274, 25 M 1305/13 Ekim 1887.

²⁷ *The Levant Herald*, Vol. VII, S. 41, 12 Ekim 1887.

²⁸ *Tarîk*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887.

²⁹ *Tarîk*, sayı 1286, 8 S 1305/25 Ekim 1887.

³⁰ *Tarîk*, sayı 1274, 25 M 1305/13 Ekim 1887.

³¹ BOA., Y.A.HUS., 207/30, 14 M 1305; *Tarîk*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887.

köyündeki cami ile Cafer Gazi Türbesi de hasar gören binalar arasındadır³². Bununla birlikte adı geçen köyde başka hasar olup olmadığına dair bilgiye rastlanmamıştır. *Tarık* gazetesinin *The Levant Herald* gazetesi muhabirinden elde ettiği bilgilere göre ise; Zib ve Muharremşâh köylerinin yanı sıra Uşak'a bağlı civar köylerden Küffarvıran, Yoşuk ve Zeyne'de de birçok ev yıkılmıştır. Adı geçen köylerde enkaz altından birçok yaralının yanı sıra 2 kişinin cesedi çıkarılmıştır. Ayrıca *Tarık* gazetesi Uşak kazasına bağlı Munkarib köyünü en fazla hasara uğrayan köyler arasında zikreder³³. Bu köylerin yanı sıra Zapköy, Bozkuş, Karaköse, Kızılcaviran (Kızılcaören) depremden ciddi bir şekilde etkilenen yerler arasındadır³⁴.

Deprem ağır hasara yol açtığı bir diğer bölge, Gediz kazasının güneyinde bulunan Comburt Ovası'ndaki köylerdi. Deprem bu bölgede 6 kişinin hayatını kaybetmesine, 100'den fazla ev, cami ve okulun yıkılmasına neden olurken³⁵, Demirci kazasında birkaç duvar ile bir minarenin şerefesinden yukarısının yıkılmasına yol açmıştır. Deprem hafif derecede hasara yol açtığı yerlerden bir diğeri de Sarayköy'dür ki, burada sadece bir ev yıkılmıştır³⁶.

Tarık gazetesi 16 Ekim 1887 tarihli nüshasında Sandıklı, Gediz ve Comburt Ovası'nda da hasarın çok fazla olduğundan, bahsi geçen yerlerde 16 kişinin hayatını kaybettiğinden ve depremin Çal taraflarında da hasara yol açtığından bahsetmektedir³⁷. Ancak başka bir ulusal gazetenin iddiasına göre bu bilgiler doğru değildir. Nitekim *Tercümân-ı Hakikât* gazetesi 25 Ekim 1887 tarihli haberinde mahalli yetkililerden aldığı bilgilere dayanarak *Tarık* gazetesinin bu haberinin doğru olmadığını, Sandıklı kasabasında can kaybı ve hasarın yaşanmadığını; ancak depremin burada bir dakika gibi uzun bir süre devam ettiğini ve depreme yer altından gelen seslerin eşlik ettiğini, yaşadıkları korku ve endişe sebebiyle halkın evlerini terk ederek çadırlarda yaşadıklarını bildirmiştir³⁸. Sandıklı'da herhangi bir hasar yaşandığına dair arşiv belgelerinde de hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Bu arada arşiv belgelerinin depremde yıkılan ya da hasar gören binaların toplam sayılarına dair verdiği rakamlar bu deprem hakkında daha aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Hüdavendigâr Valisi Hakkı Paşa tarafından 25 Ekim 1887 tarihinde kaleme alınarak, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâya elden teslim edilen belgedeki veriler tablo ve grafik haline getirilmiştir:

³² BOA., A.MKT.MHM., 495/9, 13 S 1305; DH.MKT., 1474/42, 19 R 1305; DH.MKT., 1475/37, 21 R 1305; DH.MKT., 1479/81, 3 C 1305; DH.MKT., 1486/47, 4 C 1305; MV., 25/47, 9 S 1305; İ.DH., 1063/83383, 12 R 1305.

³³ *Tarık*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887; *Tarık*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887.

³⁴ Ambaresy, *a.g.e.*, s. 754.

³⁵ BOA., A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305; *Tarık*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887; Ambaresy, *a.g.e.*, s. 754.

³⁶ BOA., Y.A.HUS., 207/35, 16 M 1305; *Tarık*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887.

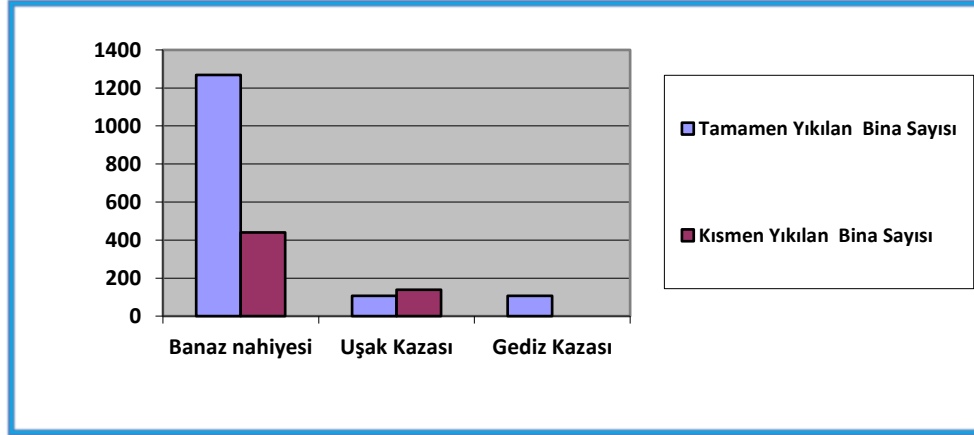
³⁷ *Tarık*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887.

³⁸ *Tercümân-ı Hakikât*, sayı 2812, 8 S 1305/25 Ekim 1887.

Tablo 2: *Banaz, Uşak ve Gediz'de Meydana Gelen Hasar ve Zayıf*³⁹

Yerleşim birimi/bina cinsi	Banaz Nahiyesi		Uşak Kazası		Gediz Kazası		Toplam
	Tamamen yıkılan	Kısmen yıkılan	Tamamen yıkılan	Kısmen yıkılan	Tamamen yıkılan	Kısmen yıkılan	
Ev	1246	435	106	139	101		2027
Cami	10	5			4		19
Tekke	2				1		3
Çeşme	4						4
Değirmen	4						4
Köprü	1						1
Derbent	1						1
Toplam	1268	440	106	139	106	0	2059

Yukarıdaki tabloya göz atıldığında deprem bölgesinde 1458 binanın tamamen, 579 binanın ise kısmen yıkıldığı görülür. Toplamda ise 2059 bina yıkılmış ya da kısmen hasar görmüştür. Bunların 2027'si ev iken, 19'u cami, 2'si tekke, 4'ü çeşme, 4'ü değirmen, 1'i köprü, 1'i derbenttir⁴⁰.

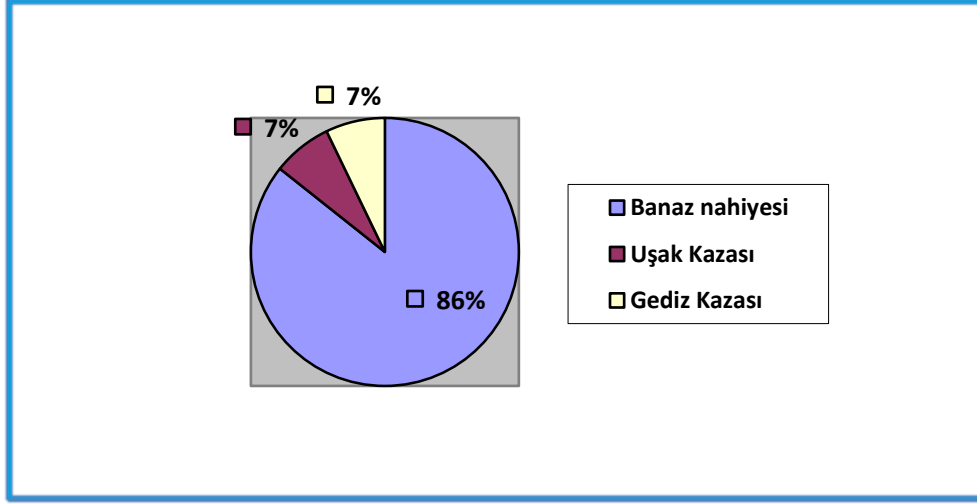
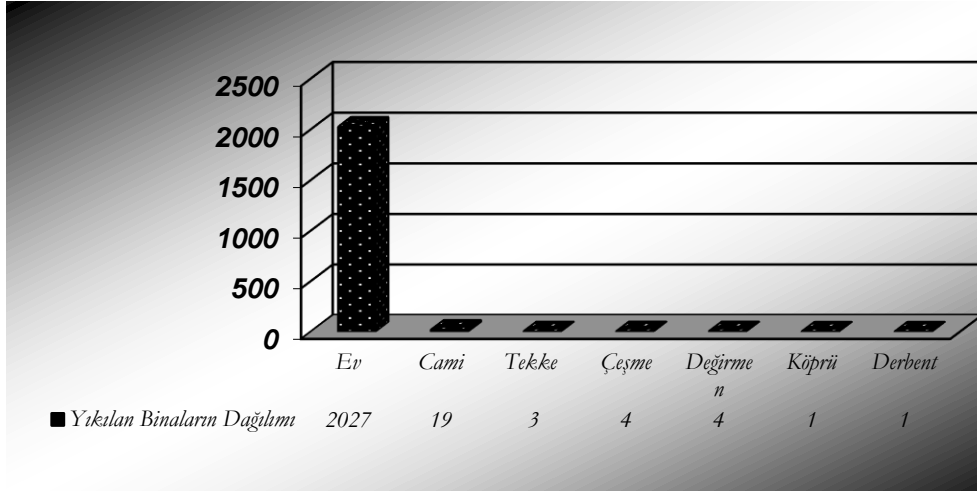
Grafik 1: *Banaz, Uşak ve Gediz'de Meydana Gelen Hasar ve Zayıf*⁴¹

³⁹ BOA., A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305; Y.A.HUS., 207/83, 7 S 1305.

⁴⁰ BOA., A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305.

⁴¹ BOA., A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305; Y.A.HUS., 207/83, 7 S 1305.

Grafik 2: Depremde Meydana Gelen Hasarın Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı⁴²Grafik 3: Depremde Yıkılan Binaların Dağılımı⁴³

Resmi belgeler arasında çelişkili bilgilerin verildiği de görülmektedir. Örneğin Hüdavendigar Valisi Hakkı Bey, Mabeyn-i Hümayun Başkitâbet Dairesi'ne gönderdiği 14 Aralık 1887 tarihli yazısında yukarıdakilerden daha farklı rakamlar vermiş olup; deprem bölgesinde 836 evin tamamen ya da kısmen harap olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yazıda, Banaz nahiyesinde yıkılan derbent sayısının 1 değil, 3 olduğu ifade edilmiştir⁴⁴.

⁴² BOA., A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305; Y.A.HUS., 207/83, 7 S 1305.

⁴³ BOA., A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305; Y.A.HUS., 207/83, 7 S 1305.

⁴⁴ BOA., İ.DH., 1063/83383, 12 R 1305.

Deprem, Uşak kaza merkezine doğrudan bağlı yedi köy ile Banaz nahiyesindeki yirmi sekiz köyde 26 kişinin hayatını kaybetmesine ve 10 kişinin yaralanmasına, Gediz kazasının köylerinde ise 6 kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştı ki bu durumda toplam can kaybı 32 olmaktadır⁴⁵. Yıkılan bina sayısının çok olmasına rağmen can kaybı ve yaralanmaların az olduğu dikkati çekmektedir ki bu durumu ana depremden iki saat kadar önce şiddetli bir şekilde yaşanan öncü şoka bağlamak mümkündür. Şiddetli bir öncü şoka maruz kalan halkın yaşadıkları korku ve endişeden dolayı evlerini terk ettikleri tahmin edilebilir⁴⁶.

Hayatını kaybeden insanların yanı sıra ahırlarda bağlı olan çok sayıda hayvan da deprem sırasında telef olmuştur⁴⁷. *Tarık* gazetesinin, *The Levant Herald* gazetesinin İzmir muhabirinden aldığı bilgilere göre deprem bölgesinde hayvanların leşlerinden kaynaklanan bir koku yayılmaya başlamıştır⁴⁸.

Artçı Şoklar

Deprem artçı şokları, uzun aralıklarla dört aydan fazla bir süre devam etmiştir. Artçı şoklar sadece depremin yıkıcı etki gösterdiği yerlerde değil, ana depremin hissedildiği yerleşim birimlerinin neredeyse tamamında hissedilmiş, hatta gün içerisinde beş altı depremin meydana geldiği görülmüştür⁴⁹.

Hüdavendigâr Valisi, ana depremin ertesi günü yani 1 Ekim'de ara sıra depremin kendisini hissettirdiğini ifade ederken⁵⁰, *Tarık* gazetesi Uşak'ta 2 Ekim Pazar gecesinde hafif şiddetli 4 ve saat beşte şiddetli 1 defa olmak üzere 5 artçı sarsıntının yaşandığı bilgisini vermektedir. 2 Ekim'de son yaşanan deprem 15 saniye kadar sürmüştür; Uşak'ta 2 evin yıkılması ve bazı binaların hasar görmesiyle sonuçlanmıştır. Bu artçı şokların yönü de tıpkı ana deprem gibi güneyden kuzeye doğrudur⁵¹.

Gerek resmi yazışmalarda ve gerekse dönemin gazetelerinde Banaz ve Uşak'ta “ara sıra deprem yaşandığı” ya da “evvel ve ahir vuk'u bulan hareket-i arzdan (depremden)” ifadelerinin kullanılması, bu yazıların yazıldığı tarihe kadar en azından birkaç günde bir artçı şokun ya da şokların yaşandığına işaretidir. Örneğin *Tarık* gazetesinin *Hüdavendigâr* gazetesine dayandırdığı 11 Ekim 1887 tarihli haberinde “ara sıra deprem yaşandığı” ifade edilirken⁵², Hüdavendigâr Valiliği'nin 19 Ekim 1887 tarihli yazısında hala deprem yaşandığından bahsedilmiştir⁵³. 24 Ekim 1887 tarihli Meclis-i Vükela mazbatasında ise “evvel ve ahir vuk'u bulan hareket-i arzdan” ifadesi kullanılmıştır⁵⁴. *Tarık* ve *Tercümân-ı Hakikat* gazeteleri de 25 Ekim 1887 tarihli sayılarında Uşak kasabasında ara ara deprem

⁴⁵ BOA., A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305.

⁴⁶ BOA., Y.A.HUS., 207/30, 14 M 1305; Ambaresy, a.g.e., s. 754.

⁴⁷ *Tarık*, sayı 1274, 25 M 1305/13 Ekim 1887.

⁴⁸ *Tarık*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887.

⁴⁹ BOA., Y.A.HUS., 207/30, 14 M 1305; BOA., Y.A.HUS., 207/35, 16 M 1305.

⁵⁰ BOA., Y.A.HUS., 207/30, 14 M 1305.

⁵¹ *Tarık*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887.

⁵² *Tarık*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887.

⁵³ BOA., A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305 .

⁵⁴ BOA., MV., MV., 25/42,6 S 1305.

yaşandığını, hatta yaşanan depremlerde Uşak'ta 20 kadar eski binanın biraz eğildiğini belirtmektedir⁵⁵.

Gazetelerin artçı şokların yaşandığı zamanı, tarih ve saat olarak verdiği de görülmektedir. *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin haberine göre Uşak ve Banaz'da 31 Ekim 1887 akşamında saat 20.10 sularından 1 Kasım gecesi saat 03.10 sularına kadar 7 defa artçı şok yaşanmıştır. Bunlardan 20.30'da meydana gelen deprem dört saniye kadar sürmüştür. 1 Kasım gündüzünde şiddetli ve hafif derecelerde 3-4 artçı şok daha yaşanmıştır. Ayrıca Uşak'ta 3 Kasım gecesi saat 02.30 sularında on saniye kadar süren şiddetli bir deprem yaşanmıştır⁵⁶.

18 Kasım gecesi saat 11.40 sularında meydana gelen deprem çok şiddetli olmakla birlikte 15 saniye kadar, uzun bir süre, devam etmiştir. Ayrıca on beş dakika zarfında birbiri ardına 6 hafif şiddetli artçı şok yaşanmıştır. Bu artçı şoklar, Uşak kazasına bağlı yakın köylerde iki evin yıkılmasına sebep olurken, Uşak kaza merkezinde bazı evlerin bacalarında hasara yol açmıştır. Aynı depremler Kütahya ve Bursa kaza merkezlerinde hissedilmişse de buralarda hasara yol açmamıştır⁵⁷.

Banaz ve Uşak'ta meydana gelen artçı şoklar hakkındaki son bilgiye *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 8 Şubat 1888 tarihli nüshasında rastlamaktayız. Gazete bu sayısında Banaz ve Uşak'ta geceli gündüzlü artçı şokların devam ettiği bilgisini vermekle birlikte 6 Şubat gecesi saat 02.39 sularında şiddetli bir deprem yaşandığını belirtmektedir⁵⁸. Ayrıca 5 Şubat gecesi 23.25 sularında Demirci'de yaşanan ve herhangi bir hasara yol açmayan depremin de Banaz depreminin artçı şokları arasında olduğu düşünülebilir⁵⁹. 14 Aralık 1888 tarihinde Uşak'ta hafif şiddetli bir deprem yaşanmışsa⁶⁰ da, en son yaşanan depremin üzerinden uzun zaman geçtiği dikkate alındığında, bu depremin diğerlerinden bağımsız olduğu söylenebilir.

Afet Yönetimi

Deprem, Uşak kazası ile Batı Anadolu'nun diğer şehirlerinde ciddi bir kuraklığın yol açtığı kıtlık dönemine rast gelmiştir. Sosyal ve ekonomik açıdan zor bir süreç yaşayan Uşak kazası halkı 1888 yılında kuraklığın devam etmesi nedeniyle mahsul kaldıramamıştı. Her ne kadar devlet tarafından bölgeye yardımda bulunulmuşsa da

⁵⁵ *Tarık*, sayı 1286, 8 S 1305/25 Ekim 1887.

⁵⁶ *Tercümân-ı Hakikat*, sayı 2831, 1 Ra 1305/16 Kasım 1887.

⁵⁷ *Tercümân-ı Hakikat*, sayı 2843, 15 Ra 1305/30 Kasım 1887.

⁵⁸ *Tercümân-ı Hakikat*, sayı 2903, 26 Ca 1305/8 Şubat 1888.

⁵⁹ *Tercümân-ı Hakikat*, sayı 2905, 28 Ca 1305/10 Şubat 1888.

⁶⁰ *The Levant Herald*, Vol. VIII, S. 43, 16 Aralık 1888.

bunlar yetersiz kalmıştı. Bu nedenle, Uşak kazası için 20.000 kile⁶¹ (512.800 kg) miktarında zahire ya da bunun nakdi karşılığı yardım olarak talep edilmişti⁶².

Osmanlı hükümeti, bölgede yaşanan kıtlık gibi deprem felaketine de duyarsız kalmamıştı. Sultan II. Abdülhamid, deprem haberini alır almaz afetzedelere gerekli yardımın acil bir şekilde yapılması için devlet kurumlarını seferber etmişti⁶³. Bunun neticesinde Banaz depremedelerinin durumu, Hüdavendigar Valisinin talepleri doğrultusunda ve alınması gereken diğer tedbirler bağlamında Meclis-i Vükelâda da görüşülmüş ve afetzedelerin yaralarının sarılması hususunda bazı önemli kararlar alınmıştır. Her şeyden önce depremedelerin huzur ve rahatlarının sağlanması gerekmektedir. Devletin depremedelerin yanında olduğunun hissettirilmesi, onların korku ve heyecanlarının giderilmesi amacıyla Hüdavendigar valisinin bizzat afet bölgesini ziyaret etmesi ve depremedelere mümkün mertebe yardım yapılması karara bağlanmıştır. Deprem bölgesinden gelen en önemli talep, hiç kuşkusuz, çadırı; mamafih istenilen çadırların temini mümkün değildi. Bu nedenle barınma sorununun giderilmesi merkezi hükümetin yerine yerel idarelerin sorumluluğuna bırakıldı. Yerel yöneticiler, depremedelerin barınma sorununu acil bir şekilde çözebilme adına barakalar inşa edeceklerdi⁶⁴. Merkezi hükümet her ne kadar sorumluluğu yerel idareye bıraksa da afetzedelerin durumu ile onlar için alınan tedbirleri zaman zaman Hüdavendigar Valiliği'nden sorarak takip etmekteydi⁶⁵.

11 Ekim 1887 tarihli *Tarîk* gazetesinin *Hüdavendigar* gazetesine dayandırdığı haberden anlaşıldığı üzere Hüdavendigar Valiliği, Banaz'da meydana gelen depremi haber alır almaz depremedelerin geçici olarak barınma ve beslenme ihtiyaçlarının giderilmesi ve yaralıların tedavilerinin yapılması için acil tedbirler almaya çalışmıştır. Hüdavendigar Valisi, bir taraftan kendisine bağlı bulunan mahalli yetkililere gerekli talimatlar verirken, diğer taraftan afetzedelerin evlerini inşa edebilecekleri miktarda yardım parasının temini ve askeri depolardan çadır gönderilmesi amacıyla gerekli makamlarla iletişime geçmiştir⁶⁶. Bu bağlamda Hüdavendigar Valisi Hakkı Paşa'nın

⁶¹ Kile ölçüğü kullanıldığı yere göre değişiklik arz etmekte olup, bir İstanbul kilesi 4 şinik ya da 20 okkaya eşittir. Okka (kırye) ise 1,2821945 kg. eşittir. Diğer bir ifadeyle bir kile 25,64589 kg., 1 şinik 6,4114725 kg. eşit gelmektedir. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011),405-406, 528; Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbe Yay., İstanbul 2010, 350; Aydın vilâyetinde kıtlıkzedelere dağıtılan zahirelerde kullanılan ölçük olarak birçok kayıta İstanbulî kile, bazılarında ise sadece kile olarak bahsedilmiştir. Kıtlık zamanlarında zahire miktarları İstanbul'daki merkezi hükümet tarafından belirlenmesi diğerlerinin de İstanbulî kile olduğuna işaret ettiğinden bütün kayıtlardaki İstanbulî kilenin kg karşılığı esas alınmıştır.

⁶² Saadet Tekin, "19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu'da Yaşanan Kuraklık Olayları", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, Sayı 33, Bahar 2015, s. 334. Bu kıtlık sırasında bölgede ekmeğin fiyatı üç katına; 25 kuruştan 75 kuruşa çıkmıştı. *The Levant Herald*, Vol. VII, S. 41, 12 Ekim 1887.

⁶³ BOA., DH.MKT., 1455/41, 29 M 1305.

⁶⁴ BOA., MV., 25/42,6 S 1305.

⁶⁵ BOA., Y.A.HUS., 207/83, 7 S 1305.

⁶⁶ *Tarîk*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887.

daha depremin ikinci günü Anadolu kıtlıkzedeleri için toplanan paradan bir kısmının depremzedelerin evlerinin inşasında kullanılmasını talep ettiği bilinmektedir⁶⁷.

Hüdavendigâr valisinin Banaz'a gidip gitmediği bilinmemekle birlikte Uşak Kaymakamına bu doğrultuda talimat verdiği gazetelere yansıyan haberler arasındadır. Uşak Kaymakamı bir doktorla birlikte Banaz'a gitmiş hatta afetzedelerin iskânı için beraberinde bir miktar çadır götürmüştür. *The Levant Herald* gazetesinin İzmir muhabirinin *Tarîk* gazetesine yaptığı açıklamaya göre Uşak'tan bir doktor gönderilmiş olmasına rağmen, deprem bölgesinde doktor ve ilaç sıkıntısı yaşanmıştır⁶⁸.

Afetzedelerin İskânı ve Yeniden İmar Faaliyetleri

Halk arasında büyük bir korku ve endişenin yaşanmasına sebep olan deprem⁶⁹, yıkıcı etki gösterdiği Banaz nahiyesi ve çevresinde 7000 kişinin evsiz kalmasına yol açmıştı⁷⁰. Banaz nahiyesindeki can kayıpları ve harabe görüntüleri ile Uşak kasabesindeki bazı eski binaların yıkılmaya meyilli hale gelmesi, çok fazla hasara uğramayan Uşak kaza merkezindeki halk arasında bile büyük bir korku ve endişe yaşatmıştı. Bu endişe ve korku, Uşak'taki halkın neredeyse tamamının evlerini terk etmesine, imalat ve mensucat gibi işlerini bırakmasına sebep olarak, geçici bir süre bağ ve bahçelerde yaşamaya mecbur etmişti⁷¹. 19 Ekim 1887 tarihli *Tarîk* gazetesinin verdiği bilgilere göre afetzede halk bu tarih itibarıyla evlerine girmeye cesaret edemeyip, hâlâ zor şartlarda kırlarda konaklamaktaydı⁷².

Halkın bir anda işini gücünü bırakarak evini terk edecek şekilde endişelenmesinin arkasında başka bir hadisenin de etkili olduğunu da belirtmek gerekir. Mösyö Falep isimli Avrupalı bir deprembilimci, 16 Ekim 1887 tarihinde yeni bir depremin meydana geleceği yönünde bir açıklamada bulunmuştu. Birçok gazete de Mösyö Falep'in bu iddiaları ile ilgili haber yapmıştı. Deprem hakkındaki bazı çıkarımları gerçekleşmiş olan Mösyö Falep'in bu tahmini, sadece Osmanlı coğrafyasında değil, aynı zamanda Avrupa'da da korku ve endişeye sebep olmuştu. Ancak en fazla endişeyi, doğal olarak, en son yıkıcı depremin meydana geldiği Banaz ve Uşak halkı duymaktaydı⁷³. Bu döneme ait gazeteler taranmış olmakla birlikte Banaz'da bu tarihte her hangi bir deprem yaşandığına dair habere rastlanmamıştır, diğer bir ifadeyle Mösyö Falep'in iddiasından kaynaklanan endişe boşa çıkmıştı⁷⁴.

⁶⁷ BOA., Y.A.HUS., 207/30, 14 M 1305.

⁶⁸ *Tarîk*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887.

⁶⁹ *The Levant Herald*, Vol. VII, S. 41, 12 Ekim 1887.

⁷⁰ BOA., DH.MKT., 1455/41, 29 M 1305.

⁷¹ *Tarîk*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887; *Tercümân-ı Hakikât*, sayı 2812, 8 S 1305/25 Ekim 1887; *Tarîk*, sayı 1286, 8 S 1305/25 Ekim 1887.

⁷² *Tarîk*, sayı 1280, 2 S 1305/19 Ekim 1887.

⁷³ *Tarîk*, sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887; Mösyö Kalib (Faleb), 28 Ocak ve 12, 25 Şubat, 12, 27 Mart, 11, 26 Nisan, 23 Mayıs, 9 ve 23 Temmuz, 7 Ağustos, 6 ve 20 Eylül, 5 Ekim, 4 Kasım, 3 Aralık 1888 tarihlerinde çok şiddetli depremler yaşanacağını tahmin etmiştir. *Tercümân-ı Hakikât*, sayı 2860, 5 R 1305/20 Aralık 1887.

⁷⁴ *Tercümân-ı Hakikât*, sayı 2805, 28 M 1305/16 Ekim 1887; aynı gazete, sayı 2860, 5 R 1305/20 Aralık 1887.

Evsiz ve açıkta kalan 7.000 depremzedenin geçici ve uzun vadede barındırılması gerekmektedir. Kış aylarına yaklaşılmakta olması bu sorunun çözümünü daha ehemmiyetli kılmaktaydı. Bu doğrultuda Hüdavendigar Valisi, ilk olarak askeri depolardan çadır gönderilmesi için gerekli makamlardan talepte bulunmuştur⁷⁵. Valiliğin askeri depoda bulunan çadırların acilen gönderilmesi yönündeki talimatı üzerine⁷⁶ Kütahya redif deposunda bulunan 46 çadır Banaz'a gönderilmişti. Tabii ki binlerce depremzedenin bu kadar az sayıdaki çadıra yerleştirilemeyeceği aşikârdı. Bu sebeple derhal yeni çadır talebinde bulunuldu⁷⁷. Valinin çadır konusundaki girişim ve ısrarlarına rağmen istenilen sonuç elde edilemedi. Çünkü daha önce imparatorluğun farklı bölgelerinde yaşanan afetler sırasında verilen çadırların tam olarak iade edilmemesi, iade edilenlerin de kullanılmayacak derecede kötü durumda olması bunda etkili oldu⁷⁸. Bundan dolayı Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigar vilayetine hitaben yazdığı 24 Ekim 1887 tarihli bir telgrafla, istenilen çadırların gönderilmesinin mümkün olmayacağını bildirmiş, afetzedelerin barındırılmaları için acil bir şekilde barakaların inşa ettirilmesi ve bir an evvel afetzedelerin diğer ihtiyaçlarının giderilmesi için gerekli tedbirlerin alınması talimatını vermiştir⁷⁹.

Hükümetin baraka inşasını valiliğe devretmiş olması, sorunu çözmekten ziyade yeni sorunları da doğurmaktaydı. Her şeyden önce valiliğin mali tablosu böyle bir masrafı karşılamaya yetecek kadar iyi değildi. Özellikle de Uşak ve Gediz kazaları belediyelerinin maddi imkânları afetzede barakalarının inşası için hiç de yeterli değildi. Bu sebeple Vali Hakkı Paşa, bir kez daha merkezi hükümetin kapısını çalmak zorunda kaldı⁸⁰. Nihayetinde Hakkı Paşa'nın girişimleri ile Meclis-i Vükela, 27 Ekim tarihinde deprem için bir kez daha toplandı. Bu toplantıda, Banaz ve Comburt nahiyeleri ile Uşak ve Gediz kazalarında barakaların inşasının mahalli menafî sandığının o yılki hâsîlatından karşılanması kararı alındı⁸¹. Bunun yanı sıra yine Valiliğin talebi üzerine, inşasına sahipleri tarafından gücü yetmeyen 350 ev ile 25 cami, minare ve okulun inşa ve tamir masrafı olan 61.370 kûsür kuruş Anadolu Kahtzedegân (Kıtlıkzedeler) Komisyonu tarafından Hüdavendigar vilayeti hissesine ayrılan 250.000 kuruştan, Banaz'da yıkılan üç derbentin inşaat masrafı olan 1.500 kuruş mal sandığından, Muharremşâh köyündeki cami ile Cafer Gazi Türbesi'nin masrafı olan 5.500 kuruş evkaf sandığından karşılandı. Gediz'de hasar gören az sayıdaki cami ve okulun masrafları ise adı geçen kazada toplanan yardım paraları ile 1888 yılı ilkbaharında gerçekleştirildi⁸².

⁷⁵ *Tarîk*, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887.

⁷⁶ BOA., Y.A.HUS., 207/83, 7 S 1305; A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305; MV., 25/42,6 S 1305.

⁷⁷ BOA., DH.MKT., 1455/41, 29 M 1305; İ.DH., 1049/82433, 15 M 1305; İ.DH., 1052/82581, 23 M 1305.

⁷⁸ BOA., DH.MKT., 1455/100, 1 S 1305; DH.MKT., 1457/36, 9 S 1305.

⁷⁹ BOA., A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305.

⁸⁰ BOA., A.MKT.MHM., 495/9, 13 S 1305.

⁸¹ BOA., MV., 25/47,9 S 1305.

⁸² BOA., A.MKT.MHM., 495/9, 13 S 1305; DH.MKT., 1474/42, 19 R 1305; DH.MKT., 1475/37, 21 R 1305; DH.MKT., 1479/81, 3 C 1305; DH.MKT., 1486/47, 4 C 1305; MV., 25/47, 9 S 1305; İ.DH., 1063/83383, 12 R 1305. Bu arada Banaz, Uşak ve Gediz depremzedeleri için nakdi yardım yapılması düşünülmüştür. Bu paraların da mahallerinin mahalli menafî-i umumiye sandığından karşılanması düşünülmüştür. BOA., A.MKT.MHM., 495/9, 13 S 1305.

Depremzedelere Yapılan Yardımlar

Yapılan tahkikat neticesinde Banaz, Uşak ve Gediz'de 24 köyde 2.283 kişi geçimlerini sağlamak için yardıma muhtaç hale gelmişti. Bu afetzedelerin 50'si Gediz kazasında bulunmaktaydı. Banaz'da 733, Uşak'ta 70 hane halkının yardıma muhtaç duruma düştüğü⁸³ dikkate alınırca ihtiyaç içerisindeki afetzedelerin yaklaşık 200 kadarının Uşak'ta 2.000 küsurunun da Banaz'da bulunduğu söylenilebilir. Bunlar içerisinde özellikle 379 hane halkını oluşturan 987 kişi çok ciddi maddi sıkıntı içerisinde olduğu resmi makamlarca vurgulanmıştır⁸⁴.

Banaz depreminin yaralarını sarmak için Hüdavendigar vilayetinde bir yardım kampanyası düzenlenmiştir⁸⁵. 1887 yılının Aralık ayına kadar Uşak'ta kurulan komisyon 10.000, Gediz'deki komisyon 4.880 kuruş yardım toplamıştır⁸⁶. Nakdi yardımların yanı sıra Hüdavendigar Valiliği'nin teşvikleriyle birçok hayırsever tarafından alaca, Amerikan bezi, ayakkabı gibi giyim eşyası toplanarak Banaz depremzedelerinin en fakir olanlarına dağıtılmıştır⁸⁷. Bu hayırseverlerden birisi Uşak kazası ileri gelenlerinden Tiridizâde Mehmet Efendi'dir⁸⁸. Banaz depremzedelerine önemli miktarda yardımda bulunan Mehmet Efendi, mahalli yetkililerce oluşturulan yardım komisyonuna 2.000 kuruş verdiği gibi 143 top alaca, 15 top Amerikan bezi, 20 kuşak ve 60 yazmayı da depremzedelere dağıtılmak üzere Banaz nahiyesine göndermiştir. Vilayetin resmi gazetesi olan *Hüdavendigar*, Mehmet Efendi'yi minnetle anarak diğer hayırseverler için örnek göstermiştir⁸⁹.

Yardım kampanyasında toplanan paraların bir bölümünün afetzedelerin en acil ihtiyaçlarından biri olan barınma probleminin çözülmesi için kullanıldığı görülmektedir. Mahalli hükümet tarafından duvarcı ve marangoz ustalarının deprem bölgelerine gönderilmesi sayesinde baraka inşasına başlanmıştır. Gediz kazasında toplanan 4.880 kuruş yardım parası ile Comburt Ovası'ndaki köylerde 100 kadar; Uşak kazasında toplanan 10.000 kuruş yardım parası ile Banaz nahiyesinde 234 baraka inşa edilmiştir⁹⁰. Bunun yanı sıra yardım kampanyasında elde edilen paraların bir kısmının da depremzedelere dağıtıldığı görülmektedir. 14 Aralık 1891 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere Banaz nahiyesine bağlı köylerin muhtarları, depremde evleri yıkılan afetzedelere dağıtılması kararlaştırılan paraların bir kısmının alındığı, diğer kısmının ise ahkonulduğu yönünde bir şikâyetle bulunmuşlardır. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigar vilayetine bir talimat vererek konunun araştırılmasını istemiştir⁹¹.

⁸³ BOA., Y.A.HUS., 207/83, 7 S 1305; A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305; A.MKT.MHM., 495/30, 7 Ra 1305; MV., 26/28, 4 S 1305; DH.MKT., 1466/107, 14 Ra 1305.

⁸⁴ BOA., İ.DH., 1063/83383,12 R 1305.

⁸⁵ BOA., Y.A.HUS., 207/83, 7 S 1305; A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305; MV., 25/42,6 S 1305.

⁸⁶ BOA., İ.DH., 1063/83383,12 R 1305.

⁸⁷ BOA., İ.DH., 1063/83383,12 R 1305.

⁸⁸ Tirizâde Mehmed Efendi, daha önce 500 liradan fazla bir para sarf ederek Uşak kentinde bir mekteb-i iptidaiye ve belediye dairesi inşa ettirmiştir. BOA., İ.DH., 1062/83344.

⁸⁹ *Tercümân-ı Hakikât*, sayı 2825, 23 S 1305/9 Kasım 1887.

⁹⁰ BOA., İ.DH., 1063/83383,12 R 1305.

⁹¹ Muhtarların başka bir şikâyeti daha vardır ki o da, daha önce meydana gelen yangında kül olan nahiye hükümet konağının inşası için kararlaştırılan meblağın gönderilmemesidir. Bu nedenle

Vali Hakkı Bey'i düşündüren en önemli sorunlardan birisi de yaklaşan kış mevsimi idi. Depremzedelerin barınma kadar kış gelmeden beslenme ihtiyacının da halledilmesi gerekmektedir. Depremzedelerin sefalet içine sürüklenmemesi için yardım kampanyalarının yanı sıra başka tedbirler alınmalıydı. Bu sebeple Vali Hakkı Bey, toplanan yardım paralarının fakir depremzedelerin ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunda, her bir afetzedeye borç olarak öşür hasılatından birer kile zahire verilmesi fikrini merkezi hükümete iletti. Meclis-i Vükela, Vali Hakkı Bey'in bu önerisini makul görmüş; lakin bu hususta bir suiistimale meydan verilmemesi yönünde uyarıda da bulunmuştu⁹². Bununla yetinmeyen vali, menafî sandığının zehâir-i ayniyye tertibatından, deprem bölgesinde şiddetli bir fakirlik içerisinde olan 987 kişinin her birine ikişer kile olmak üzere toplam 1.974 kile (50.613 kg) yemeklik zahire dağıtarak aldığı tedbirleri genişletmiştir⁹³.

Deprem bölgesine yapılan bir diğer yardım ise; tahkikat memuru Hüsnü Efendi'nin raporu doğrultusunda gerçekleşmiştir. Hüsnü Efendi'nin yapmış olduğu tahkikat neticesinde Kütahya sancağı genelinde yardıma muhtaç olduğu tespit edilen yirmi dört köyün on birindeki depremzedelere öşür malından 596 kile (764 kg) yemeklik zahire dağıtılmıştır. Kıtlik nedeniyle Anadolu Kahtzedegan Komisyonu'ndan yardım almaya devam eden bir köye zahire yardımı yapılmazken, bunların haricindeki dokuz köyün afetzedelerine ise mahalli idarelerce yardımda bulunulması kararlaştırılmıştır. Kalan üç köy hakkında ne derece yardım yapılacağı konusundaki tahkikatın devam ettiği bildirilmiştir. Bunun yanı sıra nakdi yardımın da mahalli idarelerce ihtiyaç içindeki depremzedelere dağıtılması Sadaret makamı tarafından 23 Kasım 1887 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne tavsiye edilmiştir⁹⁴.

Sonuç

30 Eylül 1887 tarihinde saat 11.56'da büyük bir gürültü eşliğinde meydana gelen bu deprem, çok geniş bir alanı etkilemekle birlikte asıl etkisini Banaz nahiyesi, Uşak kazasının doğu kısımları ve Gediz kazasının güney kısımlarında göstermiştir. Meydana getirdiği hasar doğu-batı çizgisinde 30 km uzunluğundaki bir alanı kapsayan bu depremde Banaz nahiyesine bağlı otuz köyden on sekizi harabeye dönerken, diğer köyler de ciddi oranda hasar görmüştür. Bu köyler arasında en fazla hasar olan depremde neredeyse yerle bir olan Banaz nahiye merkezi ile İslâmköy'de (Susuz) yaşanmıştır. Uğradığı hasar ve zayıat göz önüne alındığında Banaz nahiyesinin bu depremle tarihinin bilinen en büyük afetini yaşadığını söylemek mümkündür.

mühim evrakların bile ötede beride, perişan bir halde bulunduğu vurgulanmıştır. BOA., DH.MKT., 1901/50, 12 Ca 1309.

⁹² BOA., Y.A.HUS., 207/83, 7 S 1305; A.MKT.MHM., 495/9, 13 S 1305; A.MKT.MHM., 496/50-1, 7 S 1305; MV., 25/42,6 S 1305; MV., 25/47,9 S 1305.

⁹³ BOA., İ.DH., 1063/83383,12 R 1305.

⁹⁴ BOA., A.MKT.MHM., 495/30, 7 Ra 1305; MV., 26/28, 4 S 1305; DH.MKT., 1466/107, 14 Ra 1305. Bu arada Banaz depremzedeleri aldıkları yardımlar sonrasında vefakâr davranarak dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamit'e hayır duasında bulunmuşlardır. BOA., İ.DH., 1063/83383, 12 R 1305.

Uşak kaza merkezi depremi çok az hasarla atlatmışsa da, buraya doğrudan bağlı altı köy depremde ağır hasar görmüştür. Gediz kazasına bağlı köylerde de bir miktar hasar yaşanmıştır. Toplamda ise 1.458'i tamamen, 579'u kısmen olmak üzere 2.059 bina yıkılmış ya da ağır hasar görmüş, 32 kişi hayatını kaybetmiş, 10 kişi yaralanmış ve bir miktar da hayvan telef olmuştur. Yıkılan bina sayısının çok olmasına rağmen can kaybı ve yaralanmaların az olduğu dikkati çekmektedir. Bu durumun, deprem bölgesindeki halkın ana depremden iki saat önce şiddetli bir öncü şoka maruz kalarak, yaşadığı korku ve endişeden dolayı evlerini terk etmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Aynı zamanda deprem Banaz nahiyesinin bazı yerlerinde zeminde yarıkların ve çöküntülerin oluşmasına ve bu yarıkların birkaçından da termal suların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Depremi dört aydan fazla süren artçı şokları yaşanmış olup, bunlardan bazıları ufak tefek hasarla sonuçlanmıştır. Afetzedede halk yaşadıkları korku sebebiyle bir süre evlerine girmeye cesaret edemeyip; zor şartlarda bağ, bahçe veya kırlarda yaşam sürdürmüştür.

Depremzedelerin yaralarının sarılması için gerek mahalli hükümetlerce gerekse merkezi hükümetçe bazı tedbirler alınmıştır. Bir taraftan Hüdavendigar Valiliği'nce depremzedeler adına bir yardım kampanyası düzenlenirken, diğer taraftan evlerini tamir ya da yeniden inşa edecek maddi imkânı olmayan depremzedelere nakdi yardım yapılmıştır. Ayrıca depremzedelere zahire yardımında da bulunulmuştur. Afet yönetimi bağlamında en büyük sıkıntı ise çadır temininde yaşanmıştır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Evrakı (A.MKT.MHM.) 495/9, 13 S 1305; 495/30, 7 Ra 1305; 496/50-1, 7 S 1305.

Dâhiliye Nezareti Mektûbî Kalemî Evrâkı (DH.MKT) 1455/41, 29 M 1305; 1455/100, 1 S 1305; 1457/36, 9 S 1305; 1474/42, 19 R 1305; 1475/37, 21 R 1305; 1479/81, 3 C 1305; 1486/47, 4 C 1305; 1901/50, 12 Ca 1309.

İrade Dahiliye (İ.DH) 1062/83344, 1049/82433, 15 M 1305; 1052/82581, 23 M 1305; 1063/83383, 12 R 1305.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV) 25/42, 6 S 1305; 25/72, 6 S 1305; 25/47, 9 S 1305; 26/28, 4 S 1305.

Yıldız Hususi Evrakı (Y.A.HUS) 207/30, 14 M 1305; 207/35, 16 M 1305; 207/83, 7 S 1305.

Sürelî Yayınlar

Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, H.1308.

Tarîk, sayı 1272, 23 M 1305/11 Ekim 1887; sayı 1274, 25 M 1305/13 Ekim 1887; sayı 1277, 28 M 1305/16 Ekim 1887; sayı 1280, 2 S 1305/19 Ekim 1887; sayı 1286, 8 S 1305/25 Ekim 1887.

Tercümân-ı Hakikat, sayı 2802, 25 M 1305/13 Ekim 1887; sayı 2825, 23 S 1305/9 Kasım 1887; sayı 2831, 1 Ra 1305/16 Kasım 1887; 2843, 15 Ra 1305/30 Kasım 1887; sayı 2860, 5 R 1305/20 Aralık 1887; sayı 2903, 26 Ca 1305/8 Şubat 1888; sayı 2905, 28 Ca 1305/10 Şubat 1888; sayı 4182, 22 Za 1309/17 Haziran 1892.

The Levant Herald, Vol. VII, S. 41, 12 Ekim 1887; S. 21, 20 Haziran 1892.

Makale ve Kitaplar

AMBRASEYS, Nicholas, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*, Imperial College, 2009 London.

AMBRASEYS, Nicholas, *Türkiye’de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler (1500-1800)*, TÜBİTAK Yay., Ankara 2006.

ÇAKMAK, Biray, “Uşak Kazası’nda Mekânın Mülki-İdari-Askerî-Adli-Ticari Organizasyonu ve Mülki Nahiyelerin Yönetimi (1870-1908)”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXI, S. 2, Aralık 2014, s. 47-76.

EMRE, Ö., vd., “1/1.125.000 Ölçekli Türkiye Diri Fay Haritası”, *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Özel Yayınlar Serisi*, Ankara 2013.

ÖCAL, Nevzat, *Türkiye’nin Sismitesi ve Zلزle Coğrafyası*, MEB İstanbul Kandilli Rasathanesi Sismoloji Yayınları, İstanbul 1868.

ÖNTUĞ, Murat, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Banaz”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. III, S.2, Afyon, 2001, s. 41-55.

ÖZDEĞER, Mehtap, “Uşak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, c. XLII, İstanbul 2012, s. 222-226.

PINAR, Nuriye-LAHN, Ervin, *Türkiye Depremleri İzahlı Katalogu*, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yay., Ankara 1952.

SEZER, Lütfi İhsan, “Uşak Yöresinde Depremsellik ve Deprem Riski”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001) Bildiri Kitabı*, c. II, İstanbul 2002, s. 755-764.

SOYSAL, H-SİPAHİOĞLU, Kolçak-ALTINOK, D., *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Katalogu (MÖ.2100-MS. 1900)*, TÜBİTAK Yay., Ankara 1983.

ŞAROĞLU, Fuat vd., *Türkiye Diri Fay Haritası*, MTA Genel Müdürlüğü, Ankara 1992.

TEKİN, Saadet, “19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu’da Yaşanan Kuraklık Olayları”, *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, S. 33, Bahar 2015, s. 329-341.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbe Yay., İstanbul 2010.